

અંગ્રેજી

O. T.

16 APR 1929

કુદરતનો

આવૃત્તિ ૬૬

લેખક-

પ્રો. ગજેન્દ્રશંકર લાલશંકર પંડ્યા.

એમ. એ. બી. ડી

પ્રકાશક

બાપુલાલ બી. નાયક.

મુંબઈ ગુજરાતી નાટક મંડળીના માસિક

કોરોનેશન થીએટર—મુંબઈ.

આવૃત્તિ ૧ લી

૧૦૦૦
પ્રત ૫૦૦૦

(સર્વ હક પ્રકાશકને સ્વાધીન)

શ્રી નટવર પ્રેસમાં સા. ચુનીલાલ અમીચંદ ઝવેરીએ છાપી.

ટેકાણું સેન્ટ્રલ રોડ, સંઘવી સદન મુંબઈ ૪.

મૂલ્ય ૦-૪-૦

વિ. સં. ૧૯૨૫

ઈ. સ. ૧૯૨૯

૧૪૫૨૨

આધુનિક રંગભૂમિને સુધારવા અનેક ઘોષણા થઈ રહી છે.

વિદ્વાન વર્ગને રૂચિર કલા તથા સાહિત્યનો રંગભૂમિયર સંપૂર્ણ પ્રચાર થાય એ સ્થિતિ કોઈપણ લેખકને રંગભૂમિના ગહન અનુભવ વિના સાધ્ય નથી. આધુનિક પ્રેક્ષક વર્ગની વૃત્તિ પ્રસંગોનેજ વિશેષ ઇચ્છે છે. પ્રસંગો પ્રેક્ષક વર્ગને રૂચિર થઈ પડે, છતાં પરસ્પર સંકલિત રહે, એકજ મુદ્દાને પાંચ, પાંચના ગુણમાં ઉચિત ભાવના અને ભાષા યોગ્ય તથા તેમનું પ્રસંગાનુકૂળ વર્તન દેખાય એમાં કલા અને અનુભવ વિશેષ આવશ્યક છે.

નાટક કેવળ સાહિત્ય અને કલાનું ક્ષેત્ર નથી. સમાજ શિક્ષણ એપણુ એનું કર્તવ્ય છે. હિંદુ સમાજની કૌટુંબિક ગૃહવ્યવસ્થા હોવાથી કુટુંબી જનોનો પરસ્પર વ્યવહાર શાંતિ અને સંપન્નમાં પ્રચલિત રહે, તેઓ પરાયણતાથી વિમુખ થતાં અટકે, એ હેતુ પણ લેખકોના ધ્યાનમાં રાખવાનો હોય છે.

કેટલાક પ્રેક્ષકો આનંદ અને મોજનેજ અર્થે આવે છે. એમના પ્રોત્સાહનપર નટવર્ગ વિશેષ અવલોકન કરે છે. કેમકે અન્ય પ્રેક્ષકો રસમગ્ન હોવાથી એ કાર્ય કરી શકે નથી. એટલે લેખકને આ વર્ગ માટે પણ કંઈ કરવું પડે છે.

રંગભૂમિની સુધારણા માટે ટીકાકારોની આવશ્યકતા છે. પરંતુ પ્રેક્ષક વર્ગની વિવિધ વૃત્તિઓ ધ્યાનમાં લઈને

(૩)

તથા આધુનિક સંજોગોમાં લેખકના કાર્યની મુશ્કેલી
ધ્યાનમાં લઈને ટીકાઓ યોજાય એ ઇષ્ટ છે.

તટસ્થ વૃત્તિના સમજી ટીકાકારોની ટીકામાંથી
અમે સૂચનાઓ તારવી લઈ તેનો ઉપયોગ આ પ્રયોગમાં
કર્યો છે અને “કુદરતનો ન્યાય” બતાવ્યો છે.

આ નાટક પર પણ સમજી વર્ગની ટીકા થશે તે
તેનો લાભ અમે અન્ય નાટકમાં અવશ્ય લઈશું એ
નિર્ણય છે.

તા ૦ ૬-૨-૨૬.

ગજેન્દ્રશંકર લાલશંકર પંડ્યા.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૬૨૨

વર્ગિક

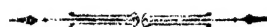
પુસ્તકનું નામ કુદરતનો ન્યાય

વિષય ૬-૨-૧

પુરૂષ પાત્રો.

લલિત માહન.....	સંસ્કારી ધનાઢ્ય શેઠ.
કાન્તિલાલ.....	તેનો પુત્ર.
ધર્ધર.....	કાન્તિલાલનો પુત્ર..
રતનલાલ.....	કાન્તિલાલનો અંગવી.
નરસિંહ.....	કુસુમનો પતિ.
કનહોયા.....	કુસુમનો દીવર

ડાક્ટર, મુનીમ, લેખદારો, તોદર, સિપાહી, વગેરે.

સ્ત્રી પાત્રો.

હર્ષિદરા.....	કાન્તિલાલની પત્ની.
સલુણા.....	કાન્તિલાલની સ્ત્રી.
મંદાકિની.....	હર્ષિદરાની ધર્મપત્ની.
કુસુમ.....	નરસિંહની સ્ત્રી.
પ્રભા.....	કાન્તિલાલની ગુપ્તવત્તવતી.

સ્ત્રીકારેલી સ્ત્રી.

વેશ્યા, બાળાઓ વગેરે.

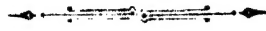

શ્રીગણેશાયનમઃ

ટુંક સાર.

—:૦:—

અંક ૧ લો.

મંગળાચરણ.

દ્રશ્ય ૧ છું.—લલિત મોહનના બંગલો.

સરોરીયા કન્ટિલાલનો પુત્ર ઇશ્વર, મોજમાં ગુલતાન થયલો આવેછે. એટલામાં તેના દાદા લલિતમોહન ઉશ્કેરાયલી સ્થિતિમાં આવેછે. મુનીમ તેને શાંત કરવા મથે છે. જોવામાં રૂપીઆની માગણી કરતો તેનો પુત્ર કાન્ટિલાલ આવેછે. લલિત મોહન પુત્રની ઉદ્ધત રીતભાવથી વધારે ઉશ્કેરાય છે. મુનીમ બંનેને શાંત કરવા જાય છે. કાન્ટિલાલનું વર્તન વધુ ઉદ્ધત બનેછે. પ્રા. કંવેની યુનિવર્સિટીનાં સરસ્વતી મંદિરને સાટે રૂપીઆ લેવા સ્વયંસેવકો આવેછે. લલિતમોહન પોતાના વચન મુજબ એમને રૂપીઆ આપવા જાય છે. કાન્ટિલાલ તે ઝૂંટવી લેછે. અને ન બોલવાનું બોલી જાયછે. વૃદ્ધ હૃદયને આઘાત. ઇશ્વરપર પડતા તેના પિતાના કુસંસ્કારો.

દ્રશ્ય ૨ જુ.—લલિત મોહનના બંગલામાં એક એારડો.

લલિતમોહનની પુત્રી ઇન્દિરા કુટુંબની કલેશમય સ્થિતિનો વિચાર કરતી આવેછે. તેનો ભત્રીજો ઇશ્વર નાના બાળુને સાથે લઈ ચીરૂટ પાતો આવેછે. ઇન્દિરાને સાશ્વત શુસ્સો થાય છે. ઇશ્વરને ધમકાવે છે. ઇશ્વરની મા સલુણા

પુત્રનો પક્ષ કરતી આવેછે. નણુંદનું અપમાન કરવાની હેંસમાં બાબી પોતાના પુત્રને કુમારો પાડે છે. ઇન્દિરાની લાગણી દુઃખાયછે. મહેણાં મારતી બાબી નણુંદને વધારે ઉશ્કેરવા જાય છે. ઇન્દિરાનું આત્મભળ. એણે સહન શક્તિ રાખી સ્વાભિમાન પ્રગટ કરવું.

૬૨૫ ૩ જી.-કાન્તિલાલનો ઓરડો.

કાન્તિલાલ પિતા પાસેથી લીધેલા રૂપીઆનો ઉપયોગ કરેછે. ફેન મારફત લેવડ દેવડ. કરતાં ઉશ્કેરાય છે છતાં પોતે જેની સાથે છાનાં લગ્ન કર્યાં છે તે ઓળખી જશે એ ભયથી બજારમાં જતાં અટકે છે. મગજ સ્થિર કરવા વ્હીસ્કી પીએ છે. અને કોકેન ખાયછે. ઇશ્વર અને નાનો બાપુ આ જુએ છે. ઇન્દિરા ભાઈને મળવા આવે છે. ભાઈને વ્હીસ્કી વગેરે પીતાં બેઈને ઠપકો આપેછે. એટલામાં ઇશ્વર અને નાનો બાપુ વ્હીસ્કીની બાટલી અને કોકેન ઊપાડી સટકી જાયછે. કાન્તિ બાટલી શોધેછે. બહેન સાથે વઢી પડેછે. કોકેન ખાઈ જવાથી બેભાન થયલા બાપુને લઈ નોકર આવે છે. હરમ્યાન શીવરીથી લણી ઉતાવળથી કાન્તિને તેડવા માણુસ આવેછે. કાન્તિ બેભાન પુત્રની હરકાર કર્યા વિના જવા માંડે છે. ઇન્દિરા અટકાવે છે. નિબુર પિતા. ઇન્દિરાનો ગભરાટ.

૬૨૫ ૪ જી.-નરસિંહનું ઘર.

ધંધામાંથી ફારગ થયેલો કન્હૈયો નવો ધંધો શરૂ કરે છે. ભાઈ અને બાબી વચ્ચે વહેમનાં બી રોપે છે. અને ખીરસાં ભરે છે. બાબીને દીયરની રમુજ સલાહ.

દ્રશ્ય ૫ મું.-રસ્તો.

કાન્તિલાલે ગુપ્ત લગ્ન કરેલી પ્રજાનો પોતાની દુર્દશાપર બળાપો. કંઈ કામ આવવાથી નાના છોકરા મૂર્તિને રમતો મૂકી બચ છે. છોકરાંની રમત. મોટરમાં કાન્તિનું આવવું. છોકરાને મોટરનો એકસીડન્ટ. પ્રજાનું આવવું. કાન્તિને ઓળખવો. કાન્તિની પાછળ પડવું.

દ્રશ્ય ૬ કું.-લલિત મોહનનો બંગલો.

લલિત મોહન મરણ પથારીએ છે. વૈદની સલાહ મુજબ સારવાર થાય છે. પિતાનો પુત્ર માટે ટળવળાટ. કાન્તિનું આવવું. ઇન્દિરાએ તેની દશા જોતાં ગભરાઈ જવું. પ્રજા કાન્તિની પાછળ આવે છે. સીના હકની માગણી કરે છે. પથારીવશ પિતા ઉશ્કેરાય છે. પુત્રના આચરણથી સખત આઘાત. મુનીમ, પુત્રી કે વૈદ કોઈનું ન ગણકારતો પિતા ઉન્મત્ત બને છે. પ્રજાનો બળાપો, કાન્તિએ તેને તરછોડવી. પ્રજાએ પરાકાષ્ઠાએ જવું. લલિતમોહન વગેરેએ પ્રજાની ઉન્મત્ત દશાથી કંપી જવું. પ્રજાની આત્મહત્યા. કાન્તિની નિષ્કુરતા. લલિત મોહનની છેવટની સ્થિતિ. પુત્રનાં ચરાકમથી દુઃખી થતા પિતાનો દેહ ત્યાગ.

અંક ૨ જો.

દ્રશ્ય ૧ જુ.—કાન્તિલાલનો ઓરડો.

કાન્તિલાલને જુનો મુનીમ સદાનો વેપાર બંધ કરવા સમજાવેછે. કાન્તિ તેનો તિરસ્કાર કરેછે. પેરિસથી આર વર્ષે આવેલા ઇન્દિરાના પતિ રતનલાલ, કાન્તિલાલને મળવા આવેછે; કાન્તિલાલ તેને મળતો નથી. રતનલાલ ઓરોઓર નિરાશ થઈ પાછા બાય છે.

દ્રશ્ય ૨ જુ.—સરસ્વતી મંદિર.

ઘણે વર્ષે મુસાફરીથી પાછા ફરેલા પોતાના પતિ રતનલાલને ઇન્દિરા સરસ્વતી મંદિર બતાવે છે. મીસ પરીખના શિક્ષણ સંબંધી નવા વિચારો. ઇન્દિરાના સ્ત્રી શિક્ષણના આદર્શરૂપ વિચારો. પુરૂષ અને સ્ત્રીનાં ભિન્ન ફેરો છે, તેથી તેમનાં શિક્ષણ પણ ભિન્ન હોવાં જોઈએ વગેરે દલીલોથી મીસ પરીખની આધુનિક શિક્ષણની પદ્ધતિની દલીલોનો પરિહાર કરવો. મૂર્તિ હોસ્પીટલમાં મરી જવાની ખબર. ઇન્દિરાએ તત્કાળ ત્યાં જવું.

દ્રશ્ય ૩ જુ.—સલુણાનો ઓરડો.

ઈશ્વરની વહુ મંદાકિની પોતાનો માનસિક આનંદ મેળવવા ગાયન ગાય છે. સાસુનું વહુ પ્રત્યે સાસુપણું. સુશિક્ષિત મંદાકિનીના સુઅંસ્કારો. સાસુનાં મહેણાં. ઈશ્વરે આવી નવો રંગ જમાવવો. પત્ની ગણવી કે બહેન ! મંદાકિનીનાં કંપિત હૃદયની સ્થિતિ. ઈશ્વરે આપેલી પત્નીની વ્યાખ્યા. ઈશ્વરનો દહેરી જીંદગીનો આદર્શ.

દ્રશ્ય ૪ જુ.—કાન્તિનો હોલ.

કાન્તિનો નવો સદ્દો. પ્રભાનો શ્રાપ ન ફળતાં મળેલી બહોજલાલીથી તેણે ખુશ થવું. પ્રભાનું પ્રેત. કાન્તિનો

ભિન્નાદ. ઇન્દિરાણે કાન્તિથી પ્રભાને થયલા પુત્ર મૂર્તિનો મૃતક દેહ લઇ પિતાની પુત્ર પ્રત્યે ક્રુર જ સમજાવવા આવ્યું. ન્યાત જાતની લજ્જા રાખતો અને ધર્મથી વિમુખ રહેતો નિષ્કુર પિતા. દિલમાં દુઃખ પામતી ઇન્દિરાણે પ્રભાના શ્રાપનું ભાન કરાવ્યું. કાન્તિનું તે પ્રતિ હાસ્ય. પ્રભાનું પ્રેત. પ્રેતને અમરકાર ને કાન્તિની વિહ્વલ સ્થિતિ.

દ્રશ્ય ૫ મું.—નરસિંહનું ઘર.

કનકેયાને લાલદાયક ધંધો. જળમાં ફસાતો પંખીઓ. ભાભી અને દીયેરના અવનવા રંગ. દીયેરે ભાભી પાસે મહેનતાણું માગ્યું.

દ્રશ્ય ૬ કું.—કાન્તિનો આરડો.

કાન્તિલાલની પડતી સ્થિતિ. સ્ત્રી અને પુત્રના નામપર મીઠકન ચડાવી દેઇ નાદારી લેઇ લેણુદારોને રડાવવા.

દ્રશ્ય ૭ મું.—ઇશ્વરનો હોલ.

રંગરાગ કરતો ઇશ્વર. જે વેશ્યા પિતાની તેજ પુત્રની. મંદાકિનીને એ રંગરાગમાં વેશ્યાનું અનુકરણ કરવા ઇશ્વરે ક્રુર પાડવી. મંદાકિનીએ અડગ રહી પતિને તેની થતી અવદશાનું ભાન કરાવ્યું. ઇશ્વરે પોતાનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. કાન્તિજાણે આવી ઇશ્વરને ઠપકો દેવો. તમામ દોલતનો ઇશ્વર માલિક હોવાથી તે પિતાનો તિરસ્કાર કરે છે. પિતા પુત્રની તકરાર. ઇશ્વરનો નફટ જવાળ ‘વાવો તેવું લણો ને કરો તેવું ભરો’ એ કુદરતી ન્યાયનું કાન્તિને ભાન થાય છે. પિતા પ્રત્યે પોતે દુષ્ટ વર્તન કર્યું તેનો જાણપો કરવો. કાન્તિના સ્વભાવમાં પલટો, પોતાના કૃત્યો પર તિરસ્કાર. પત્નીએ પુત્રનો પક્ષ કરવો. સ્વાર્થમય સંસારનું કાન્તિને દિગ્દર્શન. કાન્તિની હૃદયદ્રાવક દશા. ઘર છોડી આલ્યા જવું.

અંક ૩ જો.

દ્રશ્ય ૧ જી.—વાટકેશ્વર.

ગૌરક્ષક સેવકોની સેવા અર્થે બિદ્યા, સુસંસ્કારી રતનલાલને વિલાયતની મુસાફરીના પવન નથી લાગ્યા. ગૌરક્ષક મંડળીને ઉત્તેજન. એવામાં દુર્દશામાં પડેલો, ઉપવાસથી ભુખે તરફડતો કાન્તિ આવેછે. રતનલાલનું ગૌરક્ષક સંસ્થા માટે ઉઘરાણું. એ પ્રકારની દેશસેવા કરવામાં રતનને રૂપીઆ લેતો કાન્તિ દેખેછે. કાન્તિની ક્ષણિક લાલચ. રૂપીઆ ચોરી જવાની યુક્તિ તેમ કરવા જતાં પકડાઈ જવું. કાન્તિનો ક્ષણિક પાપવૃત્તિ માટે અફસોસ. રતનલાલે તેની દશા દેખી પીગળવું. ગૌરક્ષક સંસ્થામાં તેને નોકર રાખવો. વિધિના લેખથી કર્મફળ ભોગવવા કાન્તિએ કબુલ થવું. રતનલાલ કાન્તિને ઓળખી શક્યો નહિ એટલે કાન્તિનો સંતોષ.

દ્રશ્ય ૨ જી.—ઇશ્વરનું ઘર.

સહનશીલ મંદાકિની સંસારના આઘાત સહન કરતી પતિની અને સાસુની દુર્દશામાં સેવા કરેછે. ઇશ્વરે સર્વ ઉઠાવી દીધુંછે તો મંદાકિની શિક્ષિકાની નોકરી કરતી સર્વનું પેટ ભરેછે છતાં સાસુનાં મહેણાં. મંદાકિનીનો પગાર ઉઠાવી મોજ કરવાની સલુણાની ઇચ્છા. ઇશ્વરની આ રૂપીઆ જોતાં દાઢ સળકવી, માતાપર જૂલમ, સાસુએ દીધેલાં દુઃખની દરકારન કરતાં સુસંસ્કારની છાપવાળી મંદા-

કિનીએ સાસુનો ખચાવ કરવો, ઉન્મત્ત ઈશ્વરનો ઉધમાત. બંનેને ધાયલ કરી રૂપીઆ લઈ નાસી જવું. ઇન્દિરાએ ધાંધલ સાંભળી આવવું સંસ્કારી પિતાના કુટુંબની દુર્દશા જોતાં તેને થતો બળાપો. સહુજાને પોતાની દશાનું ભાન થવું. તેનું પણ હૃદય પીગળે છે. ઇન્દિરાનાં તેને ડંખ દેનારો બોધ. સહુજાનો પશ્ચાત્તાપ. સહુજાની આ દશા થવાનું કારણ. અભણ મનુષ્યોનો સંસાર. સુશિક્ષણ અને સુસંસ્કારોની આવશ્યકતા.

દશ્ય ૩ જી.--નરસિંહનું ઘર.

કન્હૈયાની નવી સુખિત. કુસુમે દીયેરની સુખિતથી ચેતવું. સ્ત્રીઓની માથાના વાળ કપાવવાની નવી ફેશન. કન્હૈયાએ પોતાની જાળમાં પોતેજ ફસાઈ પડવું. કુદરતનો ન્યાય. ભાવીની જીત, દીયેરીયાના ધંધા.

દશ્ય ૪ થું.--રતનલાલનો દોલ.

સરસ્વતી મંદિરના વાર્ષિક મહોત્સવમાં રતનલાલને ત્યાં આજે હરિકીર્તન. આજ પ્રસંગે કામ કરવા આવેલો કાન્તિ ગોપાળના નામે પાન બીડાં વગેરે આપે છે. પોતાની દશાપર અફસોસ. સ્વાભિમાન તથા સેવકના ધર્મનું ભાન. તે રાત્રે રતનલાલ એને પોતાને ત્યાંજ સૂવાનું કહે છે. હરિકીર્તનમાં સંતાઈ રહેલો ઈશ્વર ચોરી કરવાની તક સાધે છે, કર્તવ્યપરાયણ રહેતો કાન્તિ એને ચોર સમજે છે. ઈશ્વર પોતાના બાપને હાથેજ પકડાય છે, પિતાપુત્રનું ઓળખાણ. કાન્તિનું આશ્ચર્ય. ખેદ. પુત્રનું નફ્ટપણું. પિતાને નિડર નફ્ટ ઉત્તરો અને ધમકી. સેવાપરાયણ કાન્તિએ પુત્રની

લાગણી વિસરી સેવાધર્મ સાચવવો. પિતા-પુત્રની મારા-મારી. પિતાનું ધાયલ થવું. બીજાં માણસો આવી પહોંચે છે. ઇશ્વર પકડાય છે. નફ્ટ ઇશ્વરનું વધુ નફ્ટપણું. પિતાને ચોર તરીકે ઓળખાવવો. કાન્તિ—ગોપાળ પકડાય છે. કાન્તિનું જાહેર થવું. સર્વનું આશ્ચર્ય. ઇન્દિરાએ બાણ કળી જવી. ઇશ્વર પ્રત્યે ક્રોધ અને ધમકી. કાન્તિ વચ્ચે પડે છે. ઇશ્વરના ઘાથી સખત પીડાય છે. મરવાની અણીપર હોવાથી હોસ્પિટલમાં જવા ના પાડે છે. હવે ઇશ્વર ગભરાય છે. પોતે ખુની ઠરશે, ફાંસી જશે એ ઝહીકથી આત્મહત્યા કરવા જતાં તેની માતાસલુણા તેને અટકાવવા જાય છે. રીવોલ્વરની ગોળી અકસ્માત સલુણાને વાગવાથી તે મરે છે, પોલીસ આવી રીવોલ્વર ખુચવી લેઇ ઇશ્વરને પકડે છે. કાન્તિ પાણી પીવા જતાં પાણી ઢોળાઈ જાય છે. અને પાણી વિના તરફડે છે. પ્રભાનો અદૃશ્ય રૂપે લેખ, પ્રભાનો આપ રૂપે છે. પાણી વિના ટળવળતો કાન્તિ પ્રભુની ક્ષમા માગતો નીચે પ્રેમાણુ પશ્ચાત્તાપના ઉદગારો કાઢી મરે છે.

સુકૃત કંઈ ક્રીધાં નહિ, હવે રહે શું ધાય;
ક્રીધાં ભોગવવાં પડે, એ કુદરતનો ન્યાય.

સમાપ્ત.

કુદરતનો ન્યાય.

ગાયનો.

મંગલાચરણ.

આળાઓ—

૧

અમીરસ ઝરણાં પીવાય,
મલયાનિલ શાન્ત વાય,
નંદીશ્વર ગાન ગાય,
એકજ શિવ નમું હું પાય.—અમીં
રાજત યશદાયક વિભુ,
હિમગિરિ સુર નાયક પ્રભુ,
અંતર મુજ ભાસ થાય,
શાંતિદ પ્રભૂ કરતું સા'ય!—અમીં

આળાઓ—

૨

નિહાળી ઠામઠામ જોયું,
મોજમજમાં વિશ્વ નિહાળ્યું,
ધન સંપત્તિને બહુ મોહ્યું,
અંતર મુખ તો જોયું.—નિહાળીં
સદ્ગતું બહુ તાનજ લાગે,
વ્યવહારે કુળ દીતિ ત્યાગે,
ધનઅનુરાગે લીખજ માગે,
અતે રૂપી મુખ લોહ્યું—નિહાળીં

ધર્મર—

૩

નથી મુંઝાઈના કંદ, આતો હહેરી છે છંદ,
 આવે મીઠી સુગંધ,
 ખીવે શાનો પ્રતિગંધ ?—નથી૦
 હોટેલ મેજેસ્ટીક ને તાજમાં જાવાનું મન થાય,
 શેમ્પેન, વ્હીસ્કી, બીસ્કીટ ખાઈને
 બ્રેન્ડીને મન ચ્હાય,
 હાથમાં ચીફ્ટ વોટીંગ સ્ટીક ને હેટ પેરીને જાય,
 સામે મળતી નાર દેખીને મુખડું આ મલકાય.
 સાહેબજીને મેંદમજી, કોલ્ડીંગ જરા ખીશોજી,
 ક્રીસ છાની દેશોજી, એવા મારા રંગ.—નથી૦

ધર્મર—

૪

ભાળી વિવિધ તારી રચના પ્રભુ આ,
 જ્યાં જન મેં સહુ કલેશે મચતાં.—ભાળી૦
 માતપિતા કોણ આ સંસારે !
 પત્ની ક્યાં છે એજ વિચારે !
 લાજ શરમ દિલે કોની
 ના ધરતાં—ભાળી૦

ધર્મર—

૫

પુત્રનું ભાવી બંગાડે આમ માતા લાડમાં;
 ગર્વધેત્રી પાડતી સંસ્કાર કુડા તોરમાં.—પુત્ર૦
 જે બી વવાયું આજ તે કાળે કરી ફણગો થશે,
 મોટું થતું એ છોડ રૂપે વૃક્ષ અંતે થઈ જશે;
 જે ઝેરથી સીંચી રહો તો મિષ્ટ ફળ ક્યાંથી મળે ?
 કાગી ગયું હુધ મૂળમાં તો મિષ્ટતા ક્યાંથી જડે ?
 સૂત્ર આ જાણે નહિ પસ્તાય પુરી અંતમાં.—પુત્ર૦

મન્દિર—

૬

માતા પિતાના સ્નેહ શું બીજું નહિ કે સ્થાન છે,
એના સમું દુનિયામણીં બીજું ન કે સુકાન છે.
સંસારના આ તાપમાં શીળી મળી એક છાંય છે,
સંતપ્ત પણ આ સૂર્યની તીળી નહિ ત્યાં લાલ્ય છે.
ઊનાં ખરે જ્યાં આંસુઓ, લહોનાર બીજા કે નથી,
મીઠી મધુરી દ્રષ્ટિથી જોનાર બીજા કે નથી !
સંતાનના અપરાધને ચે લક્ષમાં લેતાં નથી !
હા ! ધન્ય ! એવા પ્રેમની તોલે બીજું કોઈ નથી.

કુસુમ—

૭

ટહુકે દેલડીને વાયુ મીઠા વાય મોર બોલે છે,
ઘૂંચે દેલડીને, અંતરમાં કંઈ થાય, ચિન્ત હોલે છે. ટહુકે
વાદળી પેટી ગરજે, ને મેહુલો મીઠો વરસે,
અંતર માફ દાઝે, જાણે ઘેટી બની !—ટહુકે
વિજળી પેટી અમકે, ને આંખે મારી ખટકે,
આવી શોકલડી શું લટકે જાણે વેરણ બની !—ટહુકે

કુસુમ—

૮

મન માફ મુઝાયે રે દિયરજી કેમ કરવું ?
હિલ માફ ગલરાયે રે દિયરજી કેમ કરવું ?

કન્હૈયો—

પતિ તમારો આવે ત્યારે ઘરમાં જઈ રીસાજોરે,
જુબન માગે બહાલી ઠહીને તોયે નવ મનાશોરે,
લાલીજી એમ કરવું.

કુસુમ—

ક્યારે જાયે ને ક્યાં જાયે એ કાંઈ નવ જાણુ રે,
પૂછવા જાણીં હું જો કાંઈ ડાળા એના લાળું રે
—દીયરજી

કન્હૈયો—

તાળું મારી બારણે બેસો ઘડી એક થાને ખોટી રે,
અંકીકાતું રૂપ ધરીને ચમકાવો પછી સોટી રે,

—લાલીબૃ

પ્રભા—

૯

જેઈ લે જીવ દુનિયાના આ પ્રીતિ રંગ તું.
પ્રીતિમાં કીધાં કાં વિષ પાનરે વિષ પાન ?—જેઈ.

પ્રેમીના એ ઝેરી મુખથી,

વાણી મીડી કેા સુણી;

ગાવાં મુખથી એના કાં ગાન કાં ગાન ?—જેઈ.

કાતીલ એ આંખો ચમકી,

અંતર જ્યોતિ કાં પ્રગટી;

આગ સમી બાળે તુજ પ્રાણુરે, તુજ પ્રાણુ—જેઈ.

અંક ૨ જો.

બાળાઆ—

૧૦

મનરે સુન પુરાન કયા કીતા

મોહ નગરહી ઘેલ ન છાંડયો

કામ અમલ મદ પિતા—મનરે૦

સુત વનિતા બંધુકે કારન

પચી પચી જનમ ખીતીતા—મનરે૦

કન્હિરા—

૧૧

સંસારમાં નરનારનાં તો સ્થાન નિર્માયાં જુદાં,

શિક્ષણુતણાં એ નિયમ પણ એથી ગણાયા છે જુદાં.

શિક્ષણુ પ્રથા જુદી અહીં બુદ્ધિ પુરી ખીલાવતી;

જે મેળવીને આર્ય કન્યા યોગ્ય સુગૃહિણી થતી;

ગૃહકાર્યને શોભાવતી સ્વાશ્રયથકી શરમાયના;
 ચતુરાઈથી નીભાવતી સંતાપ આ સંસારના.
 પતિ દુઃખમાં સમભાગિની પરહિતમાં વળી ધુમતી,
 સુખભોગમાં રસદાયિની એ નાર સુશિક્ષણવતી.
 વિદ્યાતાણા ગુમાનમાં સંસાર જો નિષ્ફળ કર્યો,
 પુસ્તક લખ્યાં શા કામનાં આ જન્મતો એજે ગયો.

આખાઓ—

૧૨

વીણા વીણાને પુલકાના ફાલ
 ફેરે એવા હેયાં સળી !
 ગુથો ગુથોને કુલકાની માળ
 ગુથો એવાં હેયાં સળી !
 સરળી સાહેલી કોઈ વીણવા ન આવે,
 વીણું હુંવગને અકેલી રે;
 વીણું અલખેલી હું કુલકુલની વેલીને
 વીણું ને થાઉં ઘેલી ઘેલી.—વીણાં
 આવે આવે છે મહુલી જોળીની મારા,
 પાસે છે કુલકાની વાડીરે;
 સાધીશું જોગ સ્નેહ ગંગાને કાંઠે,
 વીણીશું કુલ દા'ડી દા'ડી—વીણાં

(૨૦ ન્દાનાલાલ કવિ)

અંદાકિની—

૧૩

આજ શ્યામ રાત ગઈ,
 આંદની શી છવાઈ ?
 શાન્તિકર શી થઈ !—આજ
 કોકિલા કુક કરે,
 રસીયાનું મન હરે,
 દિલમાંડી સુખ કરે,
 મીઠાં અમૃત દઈ.—આજ

મંદાકિની—

૧૪

કેવી પતિની પ્રીતિ હીઠી નહો તો જોજો !
 વિધની ભરેલી ખ્યાલી પીધી ન હોતો પીજો.—કેવી૦
 જ્યાં જ્યાં જુએછે રૂપ ત્યાં ત્યાં આંખ જો કામી ઠરે,
 એ પ્રેમના આદર્શની વાતો મુજો શાને કરે !
 પતિને હું ના ગમતી હતી તો લગ્ન વિધિ કાં કરી ?
 અમૃતતણું ફળ આપીને પાછું લીએ શાને હરી ?
 પ્રરૂપ આવા શાને અનુભવ કરીને કે'જો.—કેવી૦

કથર—

૧૫

લહેરી અમારી આવી જાંઘડી,
 નહિ આવે એની કેાઈ તોલો રે,
 આવી જાંઘડીની મોજ રોજ ચાળવી.—લહેરી૦

મંદાકિની—જેઈ તમારી રીત જાનગી,
 શાને ચિ-ત ફંદ છંદ માંચ ડોલેરે,
 આમ જાંઘડીને ધૂળમાં કાં નાંખવી ?
 મોતી ચારો કાગને મળતાં તે નવ ખાય,
 અમૃતધુંદને તે તજો વિષ્ટાને મન રહાય.
 જેઈ તમારી આવી જાંઘડી,
 એતો એજે પશુ પેરે જાયરે,
 આવી જાંઘડીની ફજ' શાને ભૂલવી?—જેઈ૦

કથર—જન્મ્યા જો દુનિયામડીં કીધી પ્રમુ જો મંદર,
 વેચી આ ધરભારને કરવી લીલા લહેર,
 પાછી મજે ન આવી જાંઘડી,
 એમાં જાત જાતના મજે છે શોખરે,
 જાણે રંગીલા એ મોજ કેમ માણવી.—લહેરી૦

નાચનારીઓ—

૧૬

હુધ લાઇ તેરી સૌ સાજન બેલામે
હીરો કે હાથ નરમસા બેલામે હુધ ગરમસા—હુધ૦
બરફા કે જમરહેપાલે મેરી જાનકે પડ ગયે લાલે
મયમરીરે જડાઈ પતલાસા સેલામે—હુધ૦
નણ્ણીસે પડ રહે ચાલે ખીડકીકે લગાદીયે તાલે,
સારી રચન ગુજર ગઈ યાદી જમેલામે—હુધ૦

કનહૈયો—

૧૭

મને આપોને દાણુ મારી બાણી સલુણી!
પછી જાઓને શાણી સુખે વાટમાં;
કુસુમ—તને આપું શી દહાણુ મારા નાના દિયેરીયા!
ફાવી ન આજ મારા ઘાટમાં.
શોકલડી શોધા હું તો થાકી બાઈ આજ પુરી
લથડે છે અંગ આજ જંગમાં.

કનહૈયો—ઝાડુ લઈ હાથ તમે ઘુમેને રંગમાં

આવે ન સામે કોઈ જંગમાં.

કુસુમ—લાગી છે લાહ્ય પુરી મારા આ દિલમાં
બડકો થાયે બાઈ જોસમાં,

કનહૈયો—ફાયર ખીંગેડ હું તો બોલાવું ફેાનમાં
દ્રં દ્રં દ્રં કરી હોંસમાં—મને૦

આનંદી—

૧૮

કીસીકા દિલ કણી ભૂલેસે તુમ અગર લેના
હમારી મહેર વફા કોણી યાદ કર લેના.
જીગરમે દહં હયે દિલમે મેરે અરે હમદમ,
લગી હયે આગ કીધર તુમ જરા ખખર લેના.

શહીદે નાજકા તાબુત ઉઠા તો ફરમાયા,
 બસાલ જાતી હશે શીરકી જરા બબર લેના.
 સુજે સું દેબકે એ હુન્ન પલકે અબર હયે,
 અયે જો તેગસે તો બરછીચેંયે ઘરલેના.

અંક ૩ જો.

ગોવિંદ મંળી—

૧૯

પુણ્યાત્મા ગોપાલો ! પુણ્યાત્મા ગોપાલો !
 કૃષ્ણ પ્રભુની માનીલી એ ગૌમાતા ખ્યારી,
 ગોપૂજન કરી પ્રભુપદ પામો ધર્મી નરનારી
 પુણ્યાત્મા ગોપાલો ! પુણ્યાત્મા ગોપાલો !

અંદાકિની—

૨૦

એ ખ્યાલી ખીલે !
 સ્નેહસરની, મોહબીની, કાળજીની, આ-ખ્યાલી૦
 રંગરાગમાં આંખ મળતાં બોલે તું શરમાતી,
 મસ્ત બનતી તું મલકાતી,
 પ્રેમ ફંદમાં ફસતી—એ ખ્યાલી૦
 જાણે તું નવ ફંદ ફેલ શા ? પ્રેમી દિલમાં વસતા,
 અમૃતને ઘુંટડે ઝેર પાતા,
 અંતે અંતર હસતા—એ ખ્યાલી૦

ઇન્દિરા-ધનનું સા સગપણ આ દુનિયામાં,
 જગત બંધાયું દ્રવ્ય બંધનમાં-ધનનું
 કદરૂપાં જન સુંદર લાગે,
 સુંદર મન નવ ગમતાં;
 શત્રુજનો પણ મિત્ર બનાતાં,
 પૈસાથી ડગમગતા.—ધનનું
 કલ તજે જે કીર્તિ તજે છે,
 ઇશ્વર ને ભૂલતાં,
 ઘોર ઘાત કરતાં નવ ડરતાં,
 એવતર ધૂળ કરતાં.—ધનનું

ઇન્દિરા—

૨૨

કેવી વિકસિત કુસુમ શી ખીલશે હિંદનારી ?
 યતિયુગકારી, યોગ્ય સમયમાં દેશહિનકારી-કેવી
 દૂર રહી જગ કંઈ છંદ થકી
 સાર ગ્રહી થશે સંકટહારી,
 સંતતિ જનમ સફળ કરનારી
 સૈંદ્રેશિ કિંટ કાંટ બહુ ભારી—કેવી

૨૩

કન્દેયો-વીસમી સદીની નવી રેશનીમાં
 અવનવા રંગ દેખાશે,
 જે જે ધતીંગો ઉભાં થાશે
 દેશનમાં તે ગણાશે.
 વેણી ગુંથતી સ્ત્રીઓ પુષ્પે
 બોનેટ ત્યાં પહેરાશે,

—વીસમી

સેલૂનમાં સ્ત્રી વાળ કપાવે

મુંડત ત્યાં હવે થાશેરે.

—વીસમી૦

કાળી આંખો જ્યાં વળણાતી

માંજરી ત્યાં પંકાશે,

સમય જશે જ્યાં એક સદીનો

કાળી ત્યાં વળણાશેરે.

—વીસમી૦

કન્દુયો—

૨૪

બાવો બની હું અલણ જગાણું જમનાજમાં નહાણું,

એ કરશું ત્યાં ધંધો.

ભરમ લગાવી ટીલાં કરીને ભિક્ષા હું તો માગુરે—એ૦

કુસુમ-ભાવિક જે કેઈ ભકિત બાવે પાસે આવી બેસે,

ખણ ખણ ખણ થતી સોના મહેરો ઢગલે આપી દેશે,

તો શું કરશે ત્યાં ધંધો ?

કન્દુયો—પૈસાથી અમે અળગા રહીએ એવું મુખથી કહીશું,

હા, ના હા, ના કહેતાં મુખથી લઇને પટારો ભરશું,

એ કરશું ત્યાં ધંધો.

કન્દિરા—

૨૫

માનવ જીવન નિજ કર્મની કથની વિના ખીણું નહિ,

માઠી દશા આવી પડે ત્યાં એહને બૂલવી નહિ.

જે જે ક્યાં તે લોગવો કાં આંખ આંધુડે ભરો ?

એ ન્યાય કુદરતનો ખરો જેવું કરો તેવું ભરો.

*

*

*

*

(૨૩)

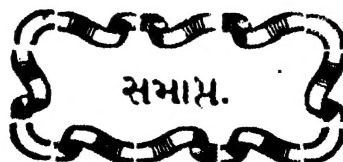
વિશ્વાસઘાતે યુક્તિથી જો અન્યના ધનને હરે,
એ લોહીની લક્ષ્મી લઈ આનંદમાં ફરતા ફરે;
આ હુદ્દશા થાતાં તમારી શોક દિલમાં કાં કરે ?
છે ન્યાય કુદરતનો ખરો જોણું કરે તેણું ભરે.

* * * *

પિતાતણી આશીષ જે અમૃત ગમા ફળ આપતી,
સંસારનાયે દુઃખમાં શાંતિ દિલે તે સ્થાપતી;
આશીષ એ જો લયો નહિ ને દિલ એ હુણ્યાં કરે !
છે ન્યાય કુદરતનો ખરો જોણું કરે તેણું ભરે.

* * * *

જે કોલ પ્રેમીને દીધા તે કોલ જો પાળ્યા નહિ,
દિલમાં ઉઠી જે આગ તે જો પ્રેમથી જુઝવી નહિ;
એ આગના અંગારમાં બળતા તમે કયાંથી ઠરે ?
છે ન્યાય કુદરતનો ખરો જોણું કરે તેણું ભરે.

બહાર ખખર.

નીચે લખેલાં પુસ્તકો મુખ્ય મુજરાતી નાટક મંડળીનો જ્યાં મુકાબ હોય ત્યાંથી રોકડી કીમતે મળશે. વી.પી.થી મેકલવામાં આવશે નહિ.

૧ સૌભાગ્ય-સુહરી.	૪૭ સંગતનો રંગ.
૨ વિક્રમ ચરિત્ર.	૩૮ દાગે હસરત.
૩ કામલતા.	૩૯ નેક અંગમ.
૪ મધુ-અસરી.	૪૦ જુગલ જુગારી.
૫ સુધા-ચંદ્ર.	૪૧ નંદખત્રીસી
૬ સ્નેહ-સારતા.	૪૨ નવલશા હીરજી.
૭ મેઘ-માલિની.	૪૩ ચંદ્રભાગા.
૮ આનંદ-લહરી	૪૪ વસંત-પ્રભા
૯ પ્રતાપ-લક્ષ્મી.	૪૫ સંગતનાં ફળ.
૧૦ કુલીન કાન્તા.	૪૬ વિશ્વલીલા.
૧૧ હરિશ્ચંદ્ર.	૪૭ તિલસ્મે હુફફત.
૧૨ કનક-તારા.	૪૮ કૃષ્ણ ચરિત્ર.
૧૩ કુંદખાળા.	૪૯ દેવકન્યા.
૧૪ ચંદા ૧૫ રાજ-ખીજ.	૫૦ નવલ-કુસુમ.
૧૬ મેવાડનો પ્રતાપીચંદ.	૫૧ ખાન્દાને ગુલ.
૧૭ દુઃખી ભાષ બહેન.	૫૨ રામ-રતન
૧૮ પ્રેમકળા	૫૩ શકુંતલા
૧૯ માનસિંહ-અભયસિંહ.	૫૪ ભદ્રાબા મિતી
૨૦ મુળરાજ સોલંકી.	૫૫ વિમળા.
૨૧ સુંદર-વેણી	૫૬ હોંસીલી હીરા.
૨૨ રસીક-મણી.	૫૭ શ્રી દેવી.
૨૩ ખારિરટર.	૫૮ કનક-કિશોરી.
૨૪ રામ ચરિત્ર	૫૯ ગુમાન-તારા.
૨૫ જયરાજ	૬૦ નાગમતિ.
૬ પુષ્પસેન-પુષ્પાવતી.	૬૧ જહરી અંગુસ્તરી
૭ સિંહાવતાર.	૬૨ સામ્ય લક્ષમણા
૮ લક કુમાર.	૬૩ ભારત સંતાન.
૯ ઘેસો.	૬૪ વાર માનસિંહ.
૧૦ રાણ.	૬૫ કુમળી કળી.
	૬૬ જમાનાનો રંગ.
	૬૭ કૌલેજની કન્યા.
	૬૮ રાષ્ટ્રનો પર્વત.
	૬૯ કાશ્મીરનું પ્રભાત.
	૭૦ મોહક મલિલા.

૧ ગાહર.

બાપુલાલ બી. નાયક.
મુખ્ય મુજરાતી નાટક મંડળી.

